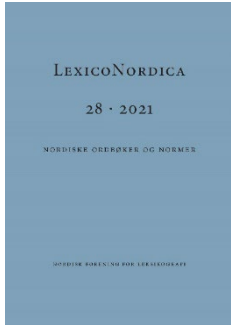


LexicoNordica

Titel:	Fyra svenska dialektordböcker på nätet	
Forfatter:	Eva Thelin	
Kilde:	LexicoNordica 28, 2021, s. 207-218	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© 2021 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Fyra svenska dialektordböcker på nätet

Eva Thelin

Dalbyordboken <<http://dalby.ordbok.gratis>>

Skånsk-svenskt dialektlexikon <<http://skånsk.ordbok.gratis>>

Värmländsk ordbok <<http://värmländsk.ordbok.gratis>>

Material till en älvdalsk ordbok <<http://älvdalsk.ordbok.gratis>>

Granskade maj 2021.

1. Inledning

Det är i dag inte svårt att på nätet finna dialektordböcker eller dialektordlistor, vilka mer eller mindre utförligt beskriver ordförrådet i målet på en ort, i en socken eller i ett landskap. En del av dem har tidigare funnits i tryckta utgåvor av äldre eller yngre datum, andra har publicerats direkt på nätet, i synnerhet när det rör sig om listor med ett mindre antal ord.

Fyra dialektordböcker som alla tidigare utkommit i tryck, men nu finns fritt tillgängliga på nätet är *Dalbyordboken*, *Skånsk-svenskt dialektlexikon*¹, *Värmländsk ordbok* samt *Material till en älvdalsk ordbok*. Gemensamt för dem är att de har publicerats på nätet av ett och samma förlag. Någon information om förlaget finns inte; man kan bara utläsa dess existens av att det finns en länk dit: ”Ordbok.gratis”. Länken fungerar emellertid inte. Bakom förlaget står en Martin Wiss, som man kan nå via en mejladress. Med tillåtelse av utgivaren (eller någon anhörig till denne) har han fört över ordböckerna till digitalt format och man uppmanas att höra av sig till honom om man vill få sin ordbok publicerad. Vad syftet med nätpubliceringen är nämns aldrig. Kanske kan det tolkas som att

1 På webbplatsen uppges ingen titel, endast att ordboken bygger på ”Åke Ohlmarks skånska ordlista”. Ohlmarks har emellertid publicerat tre olika ordlistor. Utifrån en jämförelse av lemmalistorna i dessa, torde det vara den sist utkomna, *Skånsk-svenskt dialektlexikon*, som förts över till nätet. Den utkom första gången 1981 och finns även i senare omtryck.

syftet är av mer allmän natur och därför tyckts självklart och onödigt att nämna: att vilja göra dialektordböcker fritt tillgängliga för vem som helst som vill ta del av dem.

I det följande kommer jag inledningsvis att säga något om de fyra tryckta ordböckernas tillkomsthistoria. Därefter beskrivs utformning och innehåll för nätversionernas ingångssidor samt vilka sökmöjligheter som finns och hur sökresultaten presenteras. Till sist studeras ordboksartiklarnas innehåll, där de nätpublicerade artiklarna jämförs med de tryckta.

2. Ordböckernas tillkomsthistoria

I detta avsnitt beskrivs kortfattat de fyra tryckta ordböckerna och det arbete som legat till grund för dem.

2.1 *Dalbyordboken*

Dalbyordboken. *Ordbok över det värmländska dalbymålet* beskriver målet i Dalby socken i norra Värmland. Hela källmaterialet utgörs av en omfattande handskriven ordbok som i original förvaras vid Institutet för språk och folkminnen (Isuf) i Uppsala. Framställandet av den handskrivna ordboken pågick under tjugo år, 1948–68, och var ett samarbete mellan skogsarbetaren Karl L:son Bergkvist, som tecknade ned orden, och arkivarien Jacob Jacobsson vid dåvarande Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala (idag Isuf), som sammanställde materialet till en ordbok. Det färdiga manuset innehöll mellan 23 000 och 24 000 dialektala ord. Av olika skäl kom det sedan att dröja ända till år 2000 innan ordboken kom i tryck. Det skedde efter att den i socknen infödde Torleif Styffe tagit initiativ till ett lokalt projekt, där materialet under fem års tid fördes över till tryckfärdigt manus. Året därpå utkom ordboken även i cd-rom-version, där nyinspelat tal hade tillförts.

2.2 Skånsk-svenskt dialektlexikon

Skånsk-svenskt dialektlexikon av Åke Ohlmarks utkom första gången 1981. Enligt förordet innehåller lexikonet mellan 2 400 och 2 500 uppslagsord. Ohlmarks hade tre år tidigare publicerat en skånsk ordbok med cirka 1 150 ord (Ohlmarks 1978). Det utökade antalet ord har han främst hämtat från olika bygdemålsförfattare utifrån principen att inte ta med ord ”som jag inte själv hört eller trott mig höra åtminstone *en gång*” (1981:6).

2.3 Värmländsk ordbok

I *Värmländsk ordbok*, som utkom första gången 1997, har Knut Warmland samlat ord från dialekter i hela Värmland. 2008 publicerade han en ny, väsentligt utökad utgåva på 424 sidor. Orden har han funnit i ordlistor över lokala dialekter och i prosaberättelser på mål. Han har även införlivat ord från sina egna uppteckningar av fryksändemål. I den nya utgåvan ingår dessutom ord som han fått tips om av dialekttalare.

2.4 *Material till en älvdalsk ordbok*

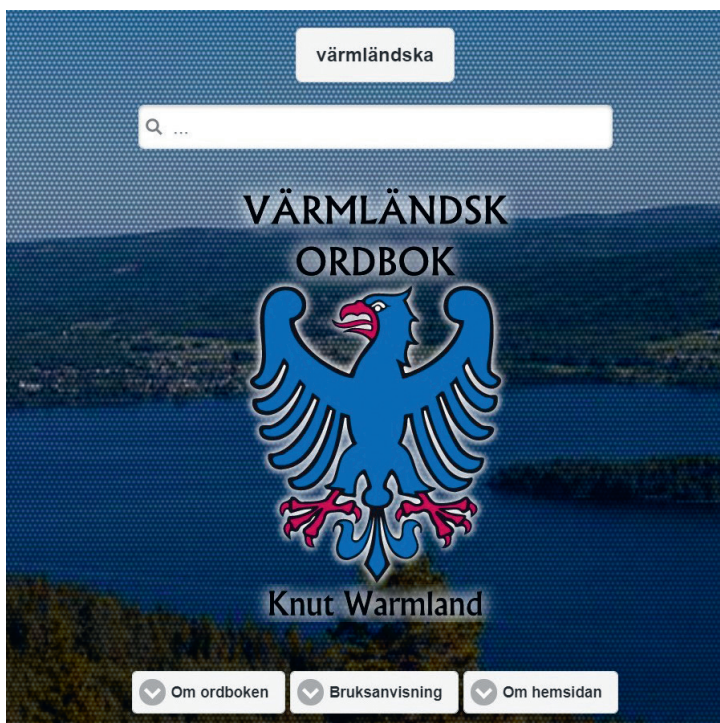
Material till en älvdalsk ordbok publicerades 2010 av Lars Steensland. Älvdalens socken, som det här handlar om, ligger i övre Dalarna. Som framgår av titeln anser författaren att detta snarare är en materialsamling än en ordbok, dels av det skälet att han inte grundat urvalet på någon objektiv princip, dels eftersom orden förts in i den form de har i källorna och att det därmed förekommer inkonsekvenser. Han hyser ändå förhoppningen att materialsamlingen även ska fungera som en ordbok (och jag kommer i fortsättningen att för enkelhetens skull referera till den som ”ordbok”).

Till skillnad från de tre övriga ordböckerna utgår den här i

första hand från standardsvenskan. Det går dock att söka även på äldvalska ord via det index som finns i slutet av boken. Indexet uppges bestå av cirka 17 500 ord.

3. Ingångssidornas utformning och innehåll

De fyra nätordböckerna har separata ingångssidor som man når på de adresser som uppgetts ovan. Någon gemensam portalsida finns således inte, men man kan förflytta sig till de övriga tre ordböckerna när man väl är inne i en av dem. Ordböckernas ingångssidor är mycket lika till sin utformning. Figur 1 visar hur den ser ut för *Värmländsk ordbok*.



Figur 1: Ingångssida för *Värmländsk ordbok*.

Bakgrunden utgörs alltid av ett bildspel med vyer från den socken eller det landskap ordboken avser. I mitten av sidan syns bokens titel och författare eller framsidan av den tryckta ordboken. Den skånska ordboken representeras endast av landskapets symbol, en grip.

Uptill på sidan finns två rutor placerade under varandra. I den övre rutan upplyses man om vilken dialekt sidan avser, ”dalbymål”, ”skånska” eller ”värmäländska”. För den älvdalska ordboken får man här välja mellan ”svenska → älvdalska” och ”älvdalska → svenska”. Den undre rutan är ett sökfält.

Ned till finns tre rutor vid sidan av varandra med texten: *Om ordboken*, *Bruksanvisning* samt *Om hemsidan*. Klickar man på någon av rutorna framträder ytterligare rubriker. Under *Om hemsidan* är de desamma för alla ordböcker, nämligen: *Andra ordböcker*, *Publicering* och *Kontakt*. Här kan man växla till någon av de övriga tre ordböckerna och här finns också länken till förlaget. Hur nätpubliceringen kommit till stånd beskrivs i några korta rader. Ett klick på *Kontakt* leder till mejladressen till Martin Wiss. Vilka rubriker som återfinns under *Om ordboken* och *Bruksanvisning* varierar för ordböckerna. Variationen återspeglar i olika hög grad de tryckta ordböckernas innehåll.

För *Värmländsk ordbok* finner man den tryckta versionens avsnitt *Förord*, *Inledning*, *Källor*, *Förkortningar* och *Ljudbeteckningar* under samma rubriker på nätet. Förordet är hämtat ur den bearbetade tredje upplagan och lemmalistan överensstämmer också med denna upplaga. Listorna över källor och förkortningar tycks dock ha hämtats från ordbokens första upplaga, där uppgifterna är något färre. Även avsnittet *Bruksanvisning* har överförts till nätet, men med en del omfördelningar av innehållet. *Till* avsnittet har beskrivningar av olika typer av dialektala ljudförändringar flyttats, vilka i boken utgjorde en del av ett avsnitt kallat *Orden*. *Från* avsnittet har i stället upplysningar om ordklasser, synonymer och översättningar förts till ett helt nytt nätavsnitt rubricerat *Ordför-*

rådet. Under denna rubrik har också resterande innehåll i *Orden* placerats. Generellt sett har ändringarna inneburit att det tydligare framgår vad man kan finna i de olika avsnitten.

Inte överförda till nätversionen är de fyra avsnitt som följer på lemmalistan. De innehåller texter på dialekt, sockenböcknamn, en bibliografi över skönlitteratur på värmländska samt kartor.

Den skånska ordboken rymmer i sin tryckta version, förutom lemmalistan, endast ett förord, vilket inte återges på nätet. De enda på nätet förekommande rubrikerna *Källor*, *Upphovsrätt* och *Bruksanvisning* innehåller mycket knapphändig uppgifter.

Den tryckta äldvalsordboken inleds av texter som behandlar stavning och uttal samt grammatik. Det mesta av detta är inte med i nätversionen, vilket också tydligt sägs. Under rubrikerna *Förkortningar*, *Stavning* och *Bokstäver* återfinns endast listor eller kortfattade anvisningar. Där upplyses man bland annat om vilka specialtecken som används för äldvalsorden och hur man får fram dem på tangentbordet. Under rubriken *Om ordboken* får man veta att nätversionen är ”baserad på en korrigerad version av den tryckta ordboken”. Vad korrigeringsarna består i framgår inte. Här finns även en länk till en lista på Steenslands webbplats, vilken innehåller flera tusen andra äldvalska ord med översättningar.

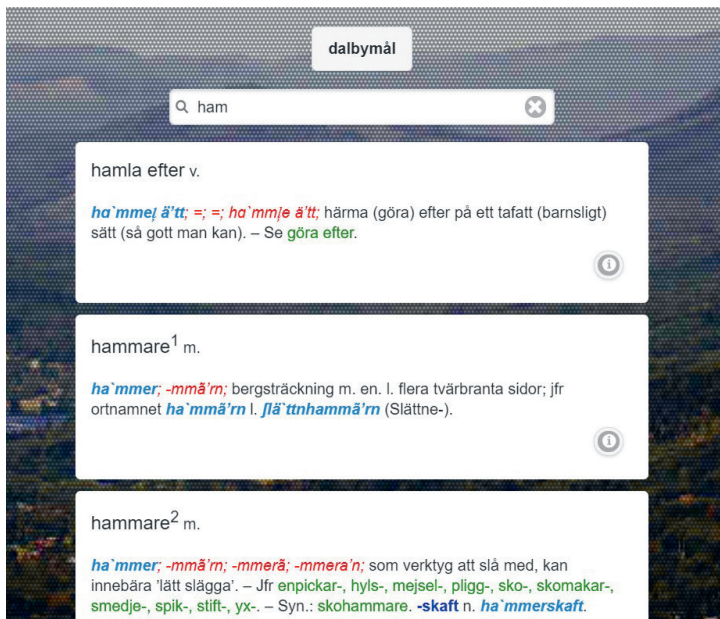
För *Dalbyordboken* har de texter som i den tryckta utgåvan finns under *Inledning* och *Förklaringar* i nätversionen fördelats på fler rubriker såsom *Om ordboken*, *Förklaringar*, *Bokstäver* och *Förkortningar*, vilket gör det enklare att hitta dem. Även vissa avsnitt som bara funnits på cd-rom-utgåvan har flyttats över. Det gäller exempelvis foton på personer som i någon fas deltagit i arbetet med ordboken. Från denna cd-rom har även de intalade orden och fraserna överförts, vilket givetvis är mycket värdefullt. Något som ännu inte föreligger i nätversionen, men uppges tillkomma ”i ett senare skede”, är några bilagor som innehåller dels ord endast funna i äldre arkivhandlingar, dels egennamn.

4. Sökmöjligheter och sökresultat

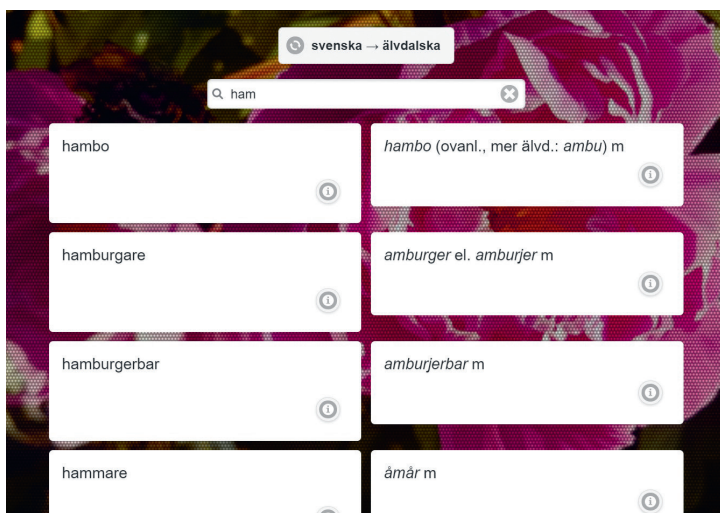
Sökningar kan endast göras i varje ordbok för sig, i det sökfält som finns på respektive ordboks ingångssida. Den enda sökingång som erbjuds är sökning på ord inom den varietet som anges i rutan ovanför, dvs. dalbymål, skånska, värmländska och för älvdals-ordboken antingen älvdalska eller svenska. Anvisningar om hur man söker eller vad man kan söka på ges inte, med undantag för den korta formulering man finner i den skånska ordboken, under rubriken *Bruksanvisning*: ”Det är bara att börja skriva ett ord i textrutan. Sökningar görs direkt och förslag visas medan du skriver.” Detta är något som gäller för samtliga ordböcker. Så snart en bokstav skrivs in i sökfältet dyker artiklar, vars huvuduppslagsord inleds av denna bokstav, upp direkt under sökfältet, utan att man behövt trycka på en Sök-knapp, Enter-tangenten e.d. Artiklarna är inplacerade i egna rutor som lodrätt följer på varandra. Maximalt visas tjugo artiklar. Ett inskrivet *h* resulterar således i att ordbokens första tjugo ord på *h* syns. Fortsätter man med ett *a* visas samtliga ord eller de tjugo första orden som inleds av *ha* osv. fram till att man skrivit in hela det ord man söker efter. I figur 2 syns de första artiklarna på *ham* i *Dalbyordboken*.

I den älvdalska ordboken presenteras sökresultaten i två kolumner. Har man valt sökning på svenska ord står dessa i rutor i vänsterkolumnen med motsvarande älvdalska ord till höger, som man kan se i figur 3. Det omvända förhållandet gäller när man valt sökning på älvdalska ord.

En nackdel med detta arrangemang är att de tre rutorna nedtill försvinner när sökresultat visas. Man kan alltså inte nå den information som finns där samtidigt som artiklar visas. Det är heller inte möjligt att förflytta sig nedåt för att se sådana ord som uppfyller det som registrerats i sökfältet, men som inte faller inom de tjugo första artiklarna.



Figur 2: Sökresultat av *ham* i *Dalbyordboken*. Här syns de första artiklarna.



Figur 3: Sökresultat av svenska ord på *ham* i *Älvdalsordboken*. Här syns de första artiklarna.

För samtliga ordböcker gäller att man bara får träff på teckensträngar som inleder eller överensstämmer med huvuduppslagsord. Andra uppslagsord eller ord inuti artiklarna är inte sökbara. I de fall träffresultatet blir noll ges inga förslag på liknande ord med en ”Menade du ...”-funktion eller liknande. Den typen av flexibla lösningar är annars särskilt välbehövliga i dialektordböcker med tanke på att användarna i regel bara hört orden sägas, medan uppslagsorden ofta återges i något slags normaliserad form som ibland kan ligga ganska långt ifrån uttalsformen. Även i de fall dialektnära uppslagsord används är det inte givet hur orden stavas, och kanske används specialtecken för enskilda ljud som gör det svårare att träffa rätt vid en sökning.

5. Ordboksartiklarnas innehåll

Innehållet i nätartiklarna stämmer väl överens med de tryckta artiklarna. Det kan sägas efter att en jämförelse gjorts av de tjugo första artiklar som visas vid en sökning på *h* med motsvarande tryckta artiklar för de fyra ordböckerna. Detaljer som radbrytningar, understrykningar, användande av rak, fet och kursiv stil och liknande skiljer sig ibland åt, men här handlar det om medvetna anpassningar till det digitala formatet. I den skånska ordboken finns dock en hel del exempel på att tecknen *a*, *á*, *å* och *ä* avkodats felaktigt och förblandats med varandra samt att bindestreck kvarstår inuti ord som i den tryckta versionen är avstavade.

I *Dalbyordboken* har tecknen för vissa ljud ändrats eller används på ett annat sätt jämfört med den tryckta ordboken, vilket också kommenteras. Landsmålsalfabetets tecken för ”tjockt” *l* saknas i Unicode och har därför ersatts av *l* med cedilj. Tecknet *á*, som stått för ”det breda *ä*-ljudet som i exempelvis ”järn”, har bytts mot *ã*. Skälet till det är att undvika missförstånd, då *å* används anorlunda i annan värmländsk litteratur. Ytterligare en förändring

gäller tecknen för bakre och främre *a*-ljud. I den tryckta ordboken används *a* om såväl bakre som främre *a*, medan *a* endast förekommer när det behöver förtydligas att det handlar om bakre *a*-ljud. I nätversionen används tecknen på rakt motsatt sätt. Tecknet *a* får, i kraft av att det ser ut på ”vanligt” sätt, beteckna båda typerna av *a*, medan det ovanligare *a*, som dessutom avser bakre *a*-ljud i IPA:s notation, bara används för att klargöra att det rör sig om detta ljud. Samtliga dessa ändringar tycks välmotiverade.

I ordboken används även ett system med färgmarkeringar som härrör från cd-rom-utgåvan. Vissa innehållskategorier i artiklarna har text i annan färg än svart. Exempelvis är alla uppgifter som finns intalade ljusblå, medan synonymer och sammansättningar som innehåller artikelns lemma som senareled har grön färg, såsom framgår av figur 2.

Länkningar mellan artiklar förekommer inte i någon av ordböckerna. Det hade annars varit till stor hjälp, i synnerhet för *Dalbyordboken* med dess stora antal hänvisningar till synonymer och sammansättningar. Några länkar förekommer inte heller i cd-rom-versionen och att åstadkomma detta skulle givetvis innebära en ganska ordentlig arbetsinsats.

6. Sammanfattning

De fyra nätordböcker som här har granskats har alla tidigare funnits i tryckta utgåvor, i ett fall dessutom på cd-rom. Det faktum att ordböckerna inte i grunden är skapade för nätet genomsyrar hur de nu är presenterade där. Att en fullständig nätanpassning inte kunnat ske är fullt förståeligt; det skulle kräva ganska stora insatser, som kanske inte är så enkla att få till stånd. Att publicera på nätet har ju dock den fördelen att ändringar och förbättringar kan ske efter hand och med det i åtanke tillåter jag mig att önska

några sådana. Det som då hamnar högst upp på önskelistan är fler sökmöjligheter. Varierade och flexibla sätt att söka på är en av de viktigaste funktionerna en nätordbok kan erbjuda gentemot en tryckt. Det behovet är inte alls tillgodosett här.

När man använder vissa nätordböcker kan man ibland uppleva sig utestängd från den rikedom av ord som ordboken innehåller. Det ges ingen möjlighet att överblicka vilka lemman som finns eller att ögna igenom innehållet och ströläsa lite här och där, vilket är de tryckta böckernas obestridliga fördel. För de här undersökta ordböckerna infinner sig just en sådan begränsande känsla, när man bara kan få åtkomst till orden via sökningar och då får se maximalt tjugo ord åt gången. Också här finns det utrymme för förbättringar som tar till vara användarens behov.

I en sådan här granskning hamnar fokus lätt på eventuella svagheter. Det får dock inte skymma det stora värde som ligger i att dessa fyra ordböcker har gjorts tillgängliga för en bred publik. Förhoppningsvis kan fler ordböcker tillkomma framöver och vissa anpassningar genomföras som utnyttjar fördelarna med nätpublicering ännu mer.

Litteratur

- Bergkvist, Karl L:son & Jacob Jacobsson (2000): *Dalbyordboken: ordbok över det värmländska dalbymålet*. Utgiven på cd-rom 2001. Sysslebäck: Kulturkoppra.
- Ohlmarks, Åke (1978): *Skånsk-svensk ordbok*. Malmö: Paraprint.
- Ohlmarks, Åke (1981): *Skånsk-svenskt dialektlexikon*. Stockholm: Plus.
- Steenland, Lars (2010): *Material till en älvdalsk ordbok: svenska-älvdalska, älvdalska-svenska*. Älvdalen: Ulum dalska.
- Warmland, Knut (1997): *Värmländsk ordbok: de värmska dialekternas ordsfatt*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Warmland, Knut (2008): *Värmländsk ordbok: de värmska dialekternas ordskatt*. Ny, bearb. och kompletterad utg. Karlstad: Värmlands museum.

Eva Thelin
forskningsarkivarie, fil. kand.
Institutet för språk och folkminnen
Avdelningen för arkiv och forskning i Uppsala
von Kraemers allé 21
SE-752 37 Uppsala
eva.thelin@isof.se